

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СКЛАДУ НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ГАЗЕТНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕКСТАХ

У статті досліджено види лексико-семантичних трансформацій складу німецьких та українських фразеологізмів у газетно-інформаційних текстах. Встановлено, що такі трансформації, особливо в газетному мовленні, – авторський прийом, який будується за загальномовними законами побудови тексту. Трансформація фразеологізмів підпорядковується закономірностям, які визначаються специфікою фразеологічних одиниць як стійких словосполучень і стилістичною спрямованістю таких змін.

Фразеологізми, як і інші лексичні пласти, відіграють важливу роль у побудові газетного тексту. Як зазначає А.М. Григораш, уже стала традиційною думка про дві функції газетної мови – інформативну та експресивну [1: 73]. Функцію експресії можуть виконувати як окремі слова, так і цілі висловлювання, покликані оживити виклад, зацікавити читача, дати матеріалу емоційний заряд. Цю ж функцію можуть виконувати й фразеологічні одиниці. Вони не тільки називають предмети, явища різного порядку, вони ще й характеризують їх. За ознакою суб'єктивної оцінки фразеологізми можна поділити на дві групи: одні дають позитивну оцінку явищам, інші – негативну. Вони загострюють увагу читача на тих чи інших особливостях, виявляють ставлення автора до описуваного, допомагають логізувати думку. Фразеологічні одиниці (ФО) можна зустріти в тексті і в тій формі, в якій вони зафіксовані в словнику, й у видозміненій, трансформованій: "Покажи мені свій диплом, і я скажу, хто ти" (вихідна форма – *скажи мені, хто твій друг, і я скажу, хто ти*) [2].

Отже, з метою детальніше дослідити це явище, ми звернулися до аналізу ряду газетних статей. Актуальність нашого дослідження зумовлена особливою роллю ФО у мові ЗМІ та підвищеним інтересом до порівняльної характеристики споріднених та неспоріднених мов у сучасній лінгвістиці.

Слід зазначити, що образність німецької та української мов, їх стилістичні можливості доповнюються і збагачуються завдяки використанню стилістичних прийомів, контекстуального перетворення фразеологічних зворотів. Творче перетворення сталих сполучень обумовлюється певними стилістичними завданнями. Стилiстичні прийоми контекстуального перетворення фразеологічних зворотів різноманітні, але в той же час вони носять системний характер. Трансформація фразеологізмів підпорядковується закономірностям, які визначаються специфікою фразеологічних одиниць як стійких словосполучень і стилістичною спрямованістю таких змін.

Метою нашого дослідження є виявлення типових, на нашу думку, лексико-семантичних трансформацій, які зазнають ФО в інформаційно-газетних текстах.

Об'єктом дослідження є лексико-семантичні трансформації німецьких та українських фразеологізмів у інформаційно-газетних текстах.

Випадки індивідуально-авторських перетворень складу фразеологізмів у газетних текстах досить різноманітні. Властива стійким словосполученням варіантність використовується журналістами, як засіб їх оновлення. При цьому заміна складових частин фразеологізмів може не відбиватися на їх значеннях:

"Bei der ersten Etappe der Tour der France rollen die 189 Fahrer noch im gemütlichen Tempo durch Luxemburg. Noch bersten alle Beine vor Kraft" (вихідна форма – *vor Ärger (vor Lachen) bersten* – *мало не луснути через прикроці (зі сміху)*) [3].

"Всі захищають дисертації, правила, а ти коптиси стелю у відділі" (вихідна форма – *коптиси небо*) [2].

"Geht es in Deutschland gewöhnlich nur ums Geld, treibt die Vertragsfreiheit in den USA farbige Blüten" (вихідна форма – *üppige Blüten treiben* – *розквітати пишним цвітом*) [4].

"А хлопчик, хоч і став задумуватися над неприродністю ситуації, тактовно мовчав, щоб не завдавати матері зайвого болю" [2] (вихідна форма – *завдавати горя*). Німецькі вирази *vor Kraft bersten*, *farbige Blüten treiben* та українські *коптиси стелю*, *завдавати болю* не можна розглядати як варіанти фразеологізмів, оскільки компоненти *нім. Ärger (Lachen) und Kraft, farbig und üppig* чи *укр. небо і стеля*, *горе і біль* не мають семантичної близькості. Але прийом заміни компонентів фразеологічних одиниць міг виникнути завдяки наявності в німецькій та українській мовах явища варіантності усталених висловів.

Збереження значень фразеологізмів можливе і при ще більш значних, іноді навіть повних замінах їх складових частин:

"Inzwischen ist ihre Statur, deretwegen sie früher gehänselt wurde, ihr Kapital" (вихідна форма – *Hab und Gut – майно, надбання*) [4].

"Просто дивуєшся бачачи, як на твоїх очах безжалісно заривається в будматеріали літературний хист виконроба Баклана" (вихідна форма – *закопувати талант (хист) у землю*) [5].

Заміна складових частин фразеологізмів іноді призводить і до семантичних змін. При цьому можуть виникати відтінки значень, які вказують на ступінь прояву ознаки:

"Гадаю, ліпше не ризикувати, не зважаючи на те, що мистецтво передбачає деякі жертви (у кодексі своїх законів)" (вихідна форма – *мистецтво вимагає жертв*) [2].

"Ehemalige Freunde übers Internet suchen, finden und sich dann nach Jahren, teilweise sogar Jahrzehnten, in die Arme fallen" (вихідна форма – *sich j-m in die Arme werfen* – *кинутись кому-небудь в обійми*) [3].

"Дехто поглядав на чародійку, посміхався в кулак, але заперечувати їй не наважувався" (вихідна форма – *сміятися в кулак*) [5].

Зміна компонентів фразеологізмів у деяких випадках призводить до повної зміни семантики фразеологізмів:

"Die vierte Flasche ist ihm auch schon in den Kopf gestiegen. Er war betrunken" (вихідна форма – *j-m etw. in den Kopf setzen* – *забити голову кому-небудь, чим-небудь, навіювати кому-небудь що-небудь*) [3].

"На загальному, широкому тлі чіткіше видно, як деякі поети збиваються на дрібнотем'я, як інші самовдоволено милуються собою, ревно фіксуючи у віршах і сонетах кожен свій крок і кожен душевний порух" (вихідна форма – *збиватися на манівці*, *змінювати свою поведінку, як правило, у поганий бік, відступати від правильних думок, переконань*) [2]. Журналісти використовують зміни складу фразеологізмів для створення індивідуально-авторських зворотів, семантика яких визначається контекстом, у якому такі фразеологізми вживаються: *"jmd. in den Kopf stiegen"* – *"залізити, піднятися в голову у (знач. алкоголь)"*; *"збиватися на дрібнотем'я"* – *"писати художньо-слабкі твори, яким бракує значної величі думки, ідей"*. Такі перетворення фразеологізмів полягають у зміні їх складу разом з їх переосмисленням, а самі звороти, перетворені в такий спосіб, можна вважати або фразеологізмами оказіональними, або індивідуально-авторськими неофразеологізмами [6: 55; 7: 75].

Серед індивідуально-авторських перетворень фразеологізмів спостерігаються випадки їх контамінування:

"Читайте все! Але оскільки все прочитати неможливо, то читайте те, що можна. Не соромтесь у цьому признатися ні собі, ні своїм родичам, ні знайомим. Хай сміються: сміється той, хто сміється на кутні зуби" (контамінуються фразеологізми *сміється той, хто сміється останній*, *сміятися на кутні зуби і шкірити зуби*) [2].

"Вже коли весілля, що пам'ятну на все життя подію, готували ретельно й продумано, то хіба варто ятрити собі сторонніми думками голову, вже прийшовши на весілля?" (контамінуються фразеологізми *ятрити рану і морочити собі голову*) [8].

"Wir stimmen mit Herz und Hand, und Beutel in euren Protest ein" (контамінуються фразеологізми *mit Herz und Hand* – *всією душею, всім серцем, ein Herz und ein Beutel sein* – *ділитися всім*) [4].

Прийом контамінації фразеологізмів може також реалізуватися шляхом поєднання двох виразів при збереженні всіх їхніх компонентів:

"Auch wenn es für alte Hasard spielende Hasen selbstverständlich ist, für Neueinsteiger darf ein Hinweis nicht fehlen: Wintercamping erfordert Schneeketten! Nur so können Wartezeiten, Behinderungen, wenn nicht gar Unfälle vermieden werden" (*ein alter Hase sein* – *бути майстром своєї справи, досвідченою людиною; Hasard spielen* – *бути легковажним, легковажно поставити щось на карту*) [9].

"Щоправда, до насосної станції у будівельників тоді руки не дійшли, тому перевірити працездатність поливальної системи було неможливо. Так і перейшов "кіт у мішку" "з рук в руки" (контамінуються фразеологізми *перейти з рук в руки* та *кіт у мішку*) [5].

Еліптичне вживання зворотів, притаманне розмовній мові, використовується авторами статей для підкреслення основної думки, яка виражена фразеологічним зворотом. Трансформовані в такий спосіб фразеологізми зрідка вживаються в мові героїв газетних начерків:

" – Але, – як запевнив Станіслав Андрійович, – комбінат з свого боку натисне там, де слід. Треба, щоб й інститут також натиснув" (вихідна форма – *натиснути там, де слід*) [5].

"Haben Sie schon mehrmals dem inneren Chaos auf die Finger geschaut?/ - Ja, ich habe schon dutzendmal geschaut" (вихідна форма – *jmdm auf die Finger schauen (sehen/gucken)* – *слідкувати за ким-небудь, контролювати кого-небудь*) [9].

" – Ви прожили в літературі немале життя. Яку основну ідею винесли стосовно нелегкої письменницької праці?/ – Виніс – і не одну" (вихідна форма – *винести ідею (думку)*) [2].

В українських газетних статтях, хоча і не надто часто, зустрічаються випадки максимальної редукції фразеологізмів, коли використовується тільки один компонент фразеологізма:

" У Лариси Шевченко за плечима книжка повістей і оповідань "Прем'єра" та журнальний варіант повістей "Сусіди", "Провінціальний проспект", які готуються до друку" (вихідна форма – *мати за плечима*) [2].

Дуже рідко максимальна редукція фразеологізмів як прийом використовується в газетних жанрах для індивідуалізації мови:

" – Не проганяйте! – лагідно заступилася за чоловіка чаклунка. – Не вміють співати – навчу. Не святі ж ..." (вихідна форма – *не святі горшки ліплять*) [2].

В усіх випадках авторських перетворень фразеологізми (часткової і повної заміни компонентів сталих висловів, їх контамінування, еліптичного використання), які ми розглядали вище, граматична структура фразеологічних одиниць зберігається. Порушення граматичної структури фразеологізмів виникає у випадках вільного їх переказу (особливо це стосується прислів'їв, приказок, крилатих виразів, які часто вживаються на шпальтах газет):

"Gestern ging der DGB – Vorsitzende Dieter Schulte in die Offensive. "Diesmal steckt der Teufel, sondern der Erfolg im Detail", erklärte Schulte in Berlin vor der Presse. Gerade in puncto Überstundenabbau hatten die Gewerkschaften zumindest die Taube auf dem Dach eingefangen" (вихідна форма – *Ein Spatz in der Hand ist besser als eine Taube auf dem Dach* – *крапце синиця в руці, ніж журавель в небі*) [10].

"Однак було б неправомірним переносити невдачі окремих авторів, їхню творчу неспроможність, порушення принципів художнього узагальнення на всю літературу. Твори, про які йдеться – це ті тріски, які неодмінно летять, коли ліс рубають" (вихідна форма – *ліс рубають – тріски летять*) [2].

Журналісти використовують також прийом фразеологічної алюзії, тобто натяків на відомі вирази. У таких випадках склад фразеологізмів може не порушуватися:

"Sie wissen doch, diese zwei Personen geben niemals einen schönen Klang" (вихідна форма – *einen guten Klang haben – мати гарну репутацію, користуватися повагою*) [4].

"Не мав Іван Яровий клопоту, то купив...шафу" (вихідна форма – *не мала баба клопоту, то купила поросля*) [8].

Досить часто журналісти використовують одночасно кілька прийомів авторської інтерпретації фразеологізмів. Наприклад, одним із випадків комплексного експресивного вживання сталих зворотів є їх контамінація з вільним словосполученням або словом при збереженні спільного компонента фразеологізму:

"Наталія Володимирівна ніколи не зірветься на крик, і ні в якому разі не дозволить собі дорікнути дитині її батьками, минулим" (вихідна форма – *дорікати чим-небудь*) [8].

"Тепер несподівано для себе відкрили, що Гоголь вам найближчий по духу, по серцю, по уму і, звичайно, по зовнішності, якщо у Гоголя була така зовнішність, як сьогодні у вас" (вихідна форма – *бути близьким по духу*) [2].

"Dass es dennoch kein Tag von Pleiten, Pech und Pannen wurde, sei den Gastronomen des Freizeit- und Erholungszentrums Wuhlheide zu danken. Die zeigten Güte, Herz und Seele und fanden innerhalb kürzester Zeit die Möglichkeit, 25 Personen gut zu bewirten" (вихідна форма – *Herz zeigen – проявити розуміння, добросердечність*) [9].

Як німецькі, так і українські журналісти використовують варіанти фразеологізмів, оскільки в одному фразеологізмі стикаються компоненти різних стилістичних шарів. Сталі звороти при цьому поширюються здебільшого для вираження жартівливого, гумористичного або й сатиричного ставлення до описуваної ситуації:

"Und in diesem Fall muß jeder ausrufen: Das Ende krönt den Meister" (вихідна форма – *das Werk krönt den Meister – майстра видно по роботі*) [9].

"На машинці я майже ніколи не друкую. Думка у мене біжить швидше, ніж каретка друкарської машинки. Поки ти шукатимеш літеру, забудеш фразу. Потім не знайдеш. А якщо вона і вигулькне через певний час на поверхню, то уже здається тобі не такою" (вихідна форма – *впливати на поверхню*) [2].

Автори газетних статей інколи вміщують фразеологізм у незвичайний контекст, інколи розширюючи фразеологічний зворот різноманітними компонентами, використовуючи еліптичні конструкції та інші прийоми індивідуально-авторського перетворення фразеологізмів, найчастіше для досягнення за допомогою контрасту гумористичного або сатиричного ефекту:

"Коли ж у квартирі холоднеча, тоді природно виникає запитання: "Люди добрі, а де ж тепло?" При цьому кожен квартиронаймач це пекуче питання адресував тому відомству, котре давало йому житло" (вихідна форма – *адресувати кому-небудь питання*) [5].

"Doch wie sehr müssen sich die Bürger tatsächlich einschränken? Bei Familie Legner, einem Otto-Normalverbraucher-Paar aus Berlin-Mitte, fragte Simone Schimollack nach" (вихідна форма – *Otto Normalverbraucher – середній споживач*) [10].

"Ihre Amtszeit läuft noch bis 2004. Wollen Sie anschließend um weitere vier Jahre verlängern? Mitte 2004 ist Schluss. Warum? Auch hier muss mal frisches Blut ran. Wie in jedem gut geführten Unternehmen. Haben Sie nicht Angst, von nun an als lame duck, als lahme Ente, zu gelten? Da kennen Sie mich schlecht" (вихідна форма – *eine lahme Ente – інертна, безініціативна людина*) [9].

"У науково-дослідному інституті, де працює Варзаносов, його характеризують як спеціаліста вищої кваліфікації. Але поведінка вимагає бажати кращого: схильні до чарчини ці золоті руки" (вихідна форма – *мати золоті руки*) [8].

Висновки та перспективи. Трансформація складу фразеологізмів у газетному мовленні – явище стилістичного порядку. Безперечно, зміна фразеологізму не може відбуватися сама по собі, без зв'язку з текстом (оточенням), у якому він функціонує. Тому це явище й розглядається в умовах контексту, з урахуванням його впливу на формування нової фразеологічної одиниці. Усі трансформовані фразеологізми викликають у пам'яті читача первісні фразеологічні одиниці. Читач одразу порівнює зміст первісного фразеологізму й нове, розширене значення його у прочитаному тексті. Це викликає певний стилістичний ефект. Нова експресивність фразеологізму дає можливість загострити наше сприйняття того, заради чого написаний газетний матеріал, чіткіше розмежувати позитивне й негативне ставлення до описуваних фактів. Тому трансформація складу фразеологічних зворотів, особливо в газетному мовленні, – авторський прийом, але будується він за загальномовними законами побудови тексту. Напрямок подальших розвідок полягає в дослідженні чинників, які обумовлюють здатність ФО змінювати свою сталу семантику й набувати певного стилістичного значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Григораш А.М. Трансформація складу ФО у газетних текстах. – Х., 1999. – С. 56-60.
2. Літературна Україна. – 2005. – № 1. – С. 8-10.
3. Stern. – 2003. – №25. – С. 5-102.
4. Der Spiegel. – 2003. – №54. – С. 23-87.

5. Демократична Україна. – 2000. – № 3. – С. 1-7.
6. Чернишова І.І. Фразеологія сучасної німецької мови. – М., 1964. – С. 67-89.
7. Лазарева Э.А. Заголовок в газете. – СПб., 1989. – С. 300-342.
8. Сільські вісті. – 2004. – № 7. – С. 5-9.
9. Berliner Zeitung. – 1991. – № 4. – С. 5-10.
10. Neues Deutschland. – 2003. – № 8. – С. 4-32
11. Гаврись В.І. Нім.-укр. фразеологічний словник. – К: Радянська школа, 1981. – 397 с.
12. Friedrich W. Moderne deutsche Idiomatik. – München, 1976. – 354 S.

Матеріал надійшов до редакції 06.06.2007 р.

Тараба И.А. Лексико-семантические трансформации состава немецких и украинских фразеологизмов в газетно-информационных текстах.

В статье исследованы виды трансформации состава немецких и украинских фразеологизмов в газетно-информационных текстах. Установлено, что такие трансформации, особенно в газетной речи, – авторский прием, который строится по общезыковым законам построения текста. Трансформация фразеологизмов подчиняется закономерностям, которые определяются спецификой фразеологических единиц как устойчивых словосочетаний и стилистической направленностью таких изменений.

Taraba I.O. Lexical and Semantic Structural Transformation of German and Ukrainian Phraseological Units in the Texts of the Newspapers.

The article deals with the ways of structural transformation of German and Ukrainian phraseological units in the texts of the newspapers. It is determined that such transformations are the occasional stylistic means, which are based upon the general laws of text construction. Transformation of phraseological units is subjected to the regularities determined by the peculiarities of phraseological units as stable word combinations and by the stylistic direction of such changes.